

11. Mizernyc'kyj O. Do II Plenumu VUCP Robos. Pershyj etap // Robotnyk osvity. – Berezen'–kviten' 1925. Chyso 3–4 (5–6). – S.4.

12. Narysy povsjakdennogo zhyttja radjans'koi' Ukraïny v dobu nepu (1921–1928 rr.): Kolektyvna monografija / Vidp. red. S. V. Kul'chyc'kyj: V 2 ch. – K.: Instytut istorii' Ukraïny NAN Ukraïny, 2009. – Ch.1. – 445 s.

13. Narodna osvita Ukraïny na I sichnja 1925 r. Ustanovy social'nogo vyhovannja. – Harkiv: CSU USRR, 1925. – Vyp.1. – T.5.

14. Pershyj Vseukraïns'kyj vchytel's'kyj z'i'zd v Harkovi vid 5 do 11 sichnja 1925 r. (zi znimkamy uchasnykiv z'i'zdu): Stenografichnyj zvit. – Harkiv: Derzhavne vydavnytvo Ukraïny, 1925. – 153 s.

15. Sytnikov O. P. Osvita v Ukraïns'kij SRR (1920–ti roky): istoriografija: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk / Sytnikov Oleksandr Pantelijovych. – K., 2003. – 16 s.

16. Siropolko S. Istorija osvity na Ukraïni / S. Siropolko. – K.: Nauk. dumka, 2001. – 912 s.

17. Stryzhak Je. M. Kadrove zabezpechennja seredn'oi' ta vyshhoi' shkoly USRR: istorychnyj dosvid 1920–1930 rokiv: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Je. M. Stryzhak; Cherkas'kyj derzh. tehnologichnyj un-t. – Cherkasy, 2007. – 200 ark.

18. Chyrva Ju. I. Rozvytok narodnoi' osvity Ukraïny (1917–1932 rr.): istoriografija problemy: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk / Chyrva Jurij Ivanovych. – Dnipropetrovs'k, 1995. – 18 s.

Protsenko V. V., graduate student, Taras Shevchenko National university of Kyiv (Ukraine, Kyiv), vikulkaprotsenko@mail.ru

Education Trade Union of the USSR in the middle of 1920s: situation, problems, assignments (based on the First National Teachers' Congress in Kharkov)

The article analyzes the situation of education unions in the USSR of materials for first Ukrainian Congress of Teachers in Kharkov 1925. The basic problems are strengthening grassroots organization, income teachers', ensuring safety and benefits of intensifying propaganda affairs professional educational movement and involvement in political life, including grassroots trade union educational tools for economic work, equal rights and responsibilities of municipal and rural members of the Ukrainian Union of Educational Workers. The study referred to priorities identified problems faced by educational union USSR in the middle of 1920s.

Keywords: education, educational union, the First National Teachers' Congress in Kharkov, the functions of trade unions.

Проценко В. В., аспірантка, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), vikulkaprotsenko@mail.ru

Образовательный профсоюз УССР в середине 1920–х гг.: положения, проблемы, задания (по материалам Первого всеукраинского учительского съезда в Харькове)

Проанализировано состояние образовательного профсоюза УССР за материалами Первого всеукраинского учительского съезда в Харькове в 1925 году. Показаны основные проблемы работы образовательного профсоюза в данный период: укрепление низовой профорганизации, материальное положение учительства, обеспечение охраны труда и льгот, проведение интенсификация пропаганды дел профессионального образовательного движения и привлечения к политической жизни, включение низового образовательного профсоюзного аппарата в хозяйственной деятельности, уравнивание в правах и обязанностях городских и сельских членов Всеукраинского союза работников образования. В результате исследования указанной проблематики определены первоочередные задачи, которые стояли перед образовательным профсоюзом УССР в середине 1920–х гг.

Ключевые слова: образование, образовательный профсоюз, Первый Всеукраинский учительский съезд, функции профсоюзов.

***

УДК 94(477.82–25)«1919/1939»:323.11:314.113

Малеончук Г. О.,
аспірантка, Східноєвропейський національний
університет ім. Лесі Українки (Україна, Луцьк),
maleonchuk@i.ua

ЕТНОСОЦІАЛЬНІ ТА ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В ЛУЦЬКУ В 1919–1939 РР.

Метою даного дослідження є висвітлення етносоціальних та демографічних процесів, що відбувались в Луцьку в 1919–1939 рр. При підготовці статті були використані такі методи: аналізу та синтезу, історичного порівняння, історико-системний та історико-генетичний.

Основні висновки: Луцьк у міжвоєнний період мав найбільший приріст населення в порівнянні з іншими воєводськими центрами східних земель

Другої Речі Посполитої; більшість мешканців міста були євреями, однак простежувався швидкий ріст чисельності поляків, цьому сприяла урядова політика; прослідковується взаємозв'язок між етнічним походженням мешканців Луцька та їх професійною діяльністю, поляки займали більшість посад в органах управління, євреї – в торгівлі, українці – в ремісництві та сільському господарстві; повільні темпи соціально-економічних перетворень ускладнювалися швидким демографічним приростом міського населення, наслідком чого було безробіття та низький рівень життя.

Ключові слова: Луцьк, населення, етнічний склад населення, етносоціальні процеси, демографічні процеси.

Міжвоєнний період в історії Луцька мав низку особливостей, які були обумовлені входженням Волині до складу Польської держави та наданням місту статусу воєводського центру. Відстеження характеру етносоціальних та демографічних процесів цього періоду є важливим ключем до оцінки характеру соціально-економічного розвитку міста та впливу на ці процеси політичного чинника.

Метою запропонованої статті є дослідження етносоціальних та демографічних процесів в Луцьку у 1919–1939 рр. Для досягнення мети поставлено такі завдання: проаналізувати зміни чисельності мешканців міста, їх віросповідання та національного складу; простежити вплив міграційних процесів на ці зміни; з'ясувати етносоціальні особливості економічних процесів.

Дана тематика не має належного висвітлення в науковій літературі. Ряд дослідників у своїх працях представляють лише деякі аспекти теми дослідження в контексті історії Волині міжвоєнного періоду. Серед них, польський науковець: В. Меджецький [30], та українські: М. Кучерепа [25], А. Шваб [27], Ю. Крамар [24], В. Гринчуцький [23].

Протягом міжвоєнного періоду на розвиток Луцька помітний вплив мали етносоціальні та демографічні чинники, які ми можемо простежити проаналізувавши дані двох загальнопольських переписів населення 1921 та 1931 рр. та проміжну офіційну статистику населення. Що стосується даних переписів, то відразу обумовимо, що як тогочасні, так і сучасні дослідники піддають сумнівам їх достовірність. На них впливали численні фактори: цілеспрямована фальсифікація польської влади з метою збільшення чисельності польського населення; проблема репатріантів з території радянської України, оскільки одні ще не встигли повернутись після війни, інші – боячись депортації, уникали перепису населення; технічні труднощі: недостатня фахова підготовка комісарів-переписувачів, неналежний організаційний рівень перепису; складність у визначенні різниці між національністю та громадянством у самих респондентів, що пов'язано із процесом формування нації та національної свідомості; у 1921 р. під час перепису використовувалось поняття «віросповідання», у 1931 р. – «рідна мова», а не «національність», що ускладнює можливість етнічної ідентифікації населення Луцька та аналізу отриманих статистичних даних. Проте, незважаючи на недосконалість цих переписів, вони все таки дають загальне уявлення про окремі етнічні групи населення Луцька в 1921 та 1931 рр. [25, с. 98–99].

Чисельність населення Луцька в 1921 р. становила 21 157 осіб. З них 10 045 були чоловіками (47%), 11 112 – жінками (53%). Працездатне населення, віком від 16 до 60 років, становило 12 788 осіб (60%). З них 5 908 були чоловіками, 6 880 – жінками [31, с. 30]. До 1931 р. кількість населення Луцька збільшилась до 35 554 осіб. Гендерне

співвідношення населення практично не змінилося: 16 938 – чоловіки (48%), 18 616 – жінки (52%) [28, s. 27]. У 1931 р. кількість працездатного населення міста зросла майже на 10 тис. і становила 22 650 осіб (10 628 – чоловіки, 12 022 – жінки). Отже, за рахунок позитивних міграційних процесів, частка працездатного населення в загальній структурі мешканців міста у порівнянні із 1921 р. зросла на 4% [28, s. 44–45].

Збільшення кількості населення Луцька в міжвоєнний період мало кілька причин: природний приріст, приєднання навколишніх територій до міста, політика влади щодо переселення на Волинь польського населення з інших воєводств.

Приріст населення Луцька протягом 1921–1931 рр. був найвищим серед східних воєводств Другої Речі Посполитої, і складав 52,6%. В інших воєводських центрах, цей показник був помітно нижчим, так у Львові він становив 29%, Станіславі – 14,7%, Тернополі – 12%. Найвищим він був і серед міст Волинського воєводства з чисельністю від 25 до 50 тисяч мешканців [29].

Сформувати уявлення про рівень природного приросту населення Луцька можна завдяки наявним статистичним даним щодо другої половини 1930-х рр. Так, у 1935 р. він становив 1,75%, у 1936 р. – 1,02%, у 1937 р. – 0,91%. Показники кількості населення, що прибуло до міста в дані роки в кілька разів вищі: у 1935 р. – 6,65%, у 1936 р. – 6,7%, у 1937 р. – 4,25% [32, s. 2]. При цьому кількість прибулих вдвічі перевищувала кількість осіб, що виїхали з Луцька [19, арк. 25].

Населення Луцька в міжвоєнний період суттєво збільшилось за рахунок приєднання у 1930 р. до нього околиць: а саме колоній: Барбащизна, Лідавка, Красне, сіл: Дворець, Яровиця та Красне. Населення новоприєднаних територій складало 7 489 осіб [15, арк. 392].

Важливим елементом дослідження демографічних та етносоціальних процесів у Луцьку в 1920–1930-х рр. є характеристика конфесійного складу його населення. У 1921 р. більшість населення Луцька склали євреї – 14 860 осіб (70%), римо-католики – 3 331 (16%), православні – 2 692 (13%), інші – 274 (1%) [31, s. 30]. У 1931 р. євреї продовжували утримувати чисельну перевагу, їх кількість становила 17 366 осіб (49%). Римо-католиків в Луцьку налічувалось 10 669 (30%), православних – 6 184 (17%), мешканців з іншим віросповіданням – 1 327 (4%) [28, s. 27]. Таким чином, можемо прослідкувати зменшення частки кількості євреїв в місті на 19% та збільшення римо-католиків на 14%, православних – на 4%, та населення іншого віросповідання – на 3%. Що стосується зменшення частки євреїв, то основною причиною цього була активна еміграція представників цієї громади поза межі Польщі. Зростання майже втричі чисельності римо-католиків пояснюється значним притоком поляків із інших

воєводств, натомість зростання майже вдвічі чисельності православних обумовлено приєднанням до міста навколишніх сіл, де проживали здебільшого українці.

На початку 1939 р. чисельність лучан зросла до 43 371 осіб. Римо-католики на той час уже склали майже 35% всіх мешканців (15 738 осіб) [34, s. 2.]. Про темпи зростання цієї громади яскраво свідчать дані наведені у таблиці 1.

Під впливом міграційних та демографічних процесів 1920–1930-х рр. відбулися суттєві зміни у структурі конфесійної приналежності лучан. Зокрема, прослідковується найбільше збільшення чисельності римо-католиків, незначне – православних та значне зменшення частки євреїв серед чисельності населення Луцька.

Збільшення кількості римо-католиків у Луцьку, пов'язано із політикою влади Другої Речі Посполитої, що спрямовувалась на збільшення чисельності польського елемента на Волині через переселення сюди поляків з інших регіонів країни. Поляки, що прибували на Волинь, займали посади в адміністративних органах, школах, державних і приватних установах, поліції [25, с. 101]. Причини зменшення частки єврейського населення серед жителів міжвоєнного Луцька з 70% у 1921 р. до 43% у 1939 р. [31, s. 30; 34, s. 2] слід шукати в державній політиці та еміграційних процесах. Польський уряд намагався всіляко обмежити вплив євреїв на суспільне та господарське життя. Про це, зокрема, свідчать закони щодо обмеження кількості євреїв у навчальних закладах, зменшення обсягів ритуального забою худоби, введення для євреїв обов'язкового недільного відпочинку, проведення політики зміцнення державного сектору в економіці [24, с. 88–112]. Все це активізувало еміграційний рух серед єврейського населення. Еміграції євреїв польська влада всіляко сприяла і підтримувала діяльність різного роду організацій, які займалися справою еміграції та юридично і фінансово допомагали євреям виїхати за кордон. Часто така еміграція була нелегальною. Еміграції євреїв була одним із важливих механізмів розвантаження міського ринку праці. Одним із перших таких товариств, яке діяло в Луцьку з 1921 р., було Палестинське еміграційне товариство [27, с. 147–148].

Виразні національні особливості мав характер зайнятості лучан. Більшість поляків були задіяні в органах влади, самоуправління, освітньої сфери. Українці, за виключенням представників інтелігенції, які працювали в різних громадських організаціях, домінували у сільському господарстві та ремісництві [4, арк. 5]. Більшість євреїв жила з дрібного ремесла та торгівлі (близько 80%). Що стосується євреїв, то такий характер їх зайнятості відповідав загальним тенденціям. Так, зокрема, у східних воєводствах країни на початку 1930-х

Таблиця 1

Динаміка зміни чисельності населення Луцька відповідно до віросповідання протягом 1897–1939 рр.

Віросповідання/рік	1897	1908	1921	1931	1935	1939
Римо-католики	1 314	1 277	3 331	10 669	12 834	15 738
православні	4 551	2 282	2 692	6 184	6 201	7 272
євреї	9 441	18 500	14 860	17 366	17 619	18 638
інші	598	1 254	274	1 335	1 624	1 723
Разом	15 804	23 313	21 157	37 554	38 278	43 371

Складено на основі: [26, с. 84–85; 31, s. 30; 28, s. 2; 1, с. 4; 34, s. 2].

рр. 80 з кожних 100 євреїв працювали у сфері торгівлі. На Волині вони були власниками майже 80% торгових закладів. Чимало з них займалися дрібними промислами – кравецтвом, шинкарством, бляхарством, перукарством, перевезенням людей і товарів у містах тощо. Майже половина волинських лікарів і фармацевтів теж були євреями [24, с. 33]. Євреї склали найбільшу питому вагу у кооперативах. Так, на одного єврея, члена кооперативу, припадало 13 неохоплених кооперативним рухом, тоді як на одного поляка – 30, українця – 101, інших – 60 [23, с. 116].

Робітнича верства Луцька була представлена здебільшого українцями. У 1923 р. серед робітників луцьких підприємств українці становили близько 48%, поляки – 27%, євреї – 14%, чехи – 5%, росіяни – 4%, німці – 2% [12, арк. 39]. Більшість цих підприємств належали євреям або чехам [5, арк. 19].

На початках у органах самоврядування і міської влади частка поляків була помітно нижчою. У 1919–1920-х рр. в магістраті міста Луцька працювало 198 особи, включаючи працівників підприємств, що належали місту. З них 46% були православними, 23% – римо-католиками, 6% – юдеями, 1% – лютеранами, 24% – з невідомим віросповіданням [13]. Проте уже в першій половині 1920-х рр. ця картина стала швидко змінюватися. Поляки, що приїжджали до Луцька, призначалися на посади в сфері управління та освіти. Наслідком такої політики стало те, що у 1936 р. в магістраті Луцька працювало 59% осіб римо-католицького віросповідання, 29% – православного, 7% – юдеї, 1% – греко-католицького, та 4% – з невідомими даними про віру. За національною ознакою тогочасний склад магістрату був наступним: 108 поляків, 26 українців, 11 євреїв, 9 росіян, 1 чех, та 6 з незазначеною національністю. Загалом, частка римо-католиків серед працівників органів міського самоврядування, зросла з 1919 р. по 1936 р. на 36%, а до 1939 р. – на 43% [17, арк. 38–46; 18, арк. 45–52].

Відмітимо незначне представництво в органах луцького самоуправління євреїв, незважаючи на їх значну частку серед мешканців міста. Ще меншим було представництво представників інших національностей. У 1939 р. в міському управлінні працювало лише по одному представнику таких етнічних груп як білорусів, чехів та німців [17, арк. 38–46; 18, арк. 45–52].

За гендерною ознакою домінуюча більшість серед працівників місцевого самоврядування належала чоловікам і ця тенденція за двадцять років мало змінилася. Якщо у 1919 р. в магістраті працювало 18% жінок, то за 20 років їх кількість збільшилася лише до 20% [13; 18, арк. 45–52].

На відміну від магістрату, де поляки займали всі керуючі посади, в міській раді були широко представлені євреї, проте і тут прослідковується тенденція швидкого збільшення частки поляків. Так, якщо у 1927 р. євреї склали 74% радних міської ради, поляки – 22%, а росіяни – 4% [11, арк. 7], то у 1934 р. частка поляків серед них зросла до 53%, євреїв зменшилася до 37%, інші етнічні групи становили 9% [10, арк. 57].

У структурах органів державної влади ситуація була іншою. Так, у 1925 р. Луцькому повітовому управлінні всі без винятку керівні посади займали римо-католики [7, арк. 1]. До слова, у середині 1930-х рр. більшість вчителів луцьких шкіл були також римо-католиками,

попри те, що учнями були здебільшого православні та юдеї [6, арк. 11, 19].

Широке залучення до формування органів державної влади, місцевого самоврядування та інших інституцій поляків із інших воєводств зумовило багато незручностей побутового характеру. Найголовнішою серед них була відсутність придатних помешкань. У 1921 р. в Луцьку було зареєстровано 3 698 помешкань, більшість з них склали трикімнатні оселі – 1 049, однак одно- та двокімнатних було не набагато менше – 811 та 962 відповідно. В одному помешканні найчастіше проживало від 4 до 6 осіб [31, с. 11]. За даними на 1931 р. в Луцьку вже нараховувалося 7 801 помешкання, серед яких одно-, дво- та трикімнатні оселі склали практично рівну частину – близько 2 000. Зменшилась кількість осіб, що проживали в одному помешканні, тепер найчастіше жили по одному чи двоє, що у відсотковому відношенні до загальної кількості населення складало 52% [28, с. 3].

Більшість новоприбулих службовців та працівників змушені були винаймати житло. У середині 1920-х рр. в Луцьку за 1 кімнату з кухнею плата складала 800 – 1 000 злотих на рік, за дві кімнати – 1 200 – 1 500, за три кімнати з кухнею – 1 000 – 3 000 злотих. За кімнату для одиноких, перехідна – 40 – 50 злотих на місяць, хоча враховуючи ціну меблів, послуг та опалення – орендар платив всі 150 злотих. Вцілому у 1925 р. на одну луцьку квартиру припадало 3,5 особи [30, с. 55]. Бували випадки, коли прибулий урядовець не знаходив помешкання та повертався туди звідки приїхав. Так, зокрема, К. Хилінський, начальник адміністративного відділу Волинського воєводського управління, з цієї ж причини змушений був відправити свою дружину з дітьми до Варшави, а сам лишився в Луцьку в орендованій кімнаті. Дороге житло було однією із проблем, оскільки по всій Волині в цей час панувала суцільна дорожнеча. Парадоксально, але в першій половині 1920-х рр. ціни на продовольчі товари, були подекуди навіть в три рази вищими за варшавські. Це було спричинено винищенням краю війною та нерозвинутою системою торгівлі з дрібними селянськими господарствами Волині. На сторінках газети «Zycia Wołynia» у 1925 р. міський урядовець представив свій місячний бюджет, що складався з витрат на помешкання (1 чи 2 кімнати) – 46 злотих, світло та опалення – 21 злотий, продукти харчування – 107 злотих, засоби гігієни – 20 злотих, одяг – 27 злотих, потреби культури (газети) – 10 злотих, дрібні видатки – 17 злотих, разом – 248 злотих, хоча його доходи не перевищували 200 злотих на місяць [30, с. 56].

Для розв'язання проблем з проживання урядовців, в місті в 1924–1925 рр. було споруджено в передмісті Красне 11 мурованих та 7 дерев'яних будинків, які нараховували 61 кімнату. Подальше будівництво було призупинене через проблеми з фінансуванням [30, с. 58]. 1930-ті рр. не принесли суттєвих змін в ситуацію із забезпеченням житла. Приріст населення Луцька випереджав інші міста воєводства. Знайти місце для проживання було і надалі доволі важко.

Луцьк став одним з найдорожчих воєводських міст Польщі [30, с. 189]. Підтвердження цьому знаходимо на сторінках газети «Ziemia Wołyńska» на яких наведено порівняння цін Луцька та Варшави. Автор статті зазначає, що колись місто Луцьк було дешевшим за Варшаву, а в 1932 р. став на половину дорожчим. Так, обід з 3 страв та

чашки чаю у Варшаві коштував близько 60 грош. Власники варшавських ресторанів мали справу безпосередньо з виробниками, а не з численними посередниками, як в Луцьку. В воєводському центрі аналогічний обід коштував від 1,20 до 1,50 злотих. Автор статті зазначає: «Якщо порівняти помешкання столичні з усіма вигодами та «примітивом» в Луцьку і поглянемо на ціни – оніміємо» [35, s. 2].

Для розуміння рівня життя лучан у міжвоєнний період, наведемо приклади доходів населення та тогочасних цін. Лазар Даль – відомий тогочасний єврейський громадський діяч Луцька, був власником аптеки, та отримував щорічний дохід у 1927 р. близько 12 300 злотих, однак включаючи всі податки та відрахування, заробітну платню робітникам, його прибуток складав лише 5 700 злотих. На його утриманні знаходилась дружина та троє дітей, отже, його родинний місячний дохід становив близько 475 злотих [3]. Лікар–дантист Цезар Хайт отримував щорічно дохід від приватної власності та підприємства 2 720 [2, арк. 4]. Єврейський приватний вчитель Аря Горенштейн заробляв 100 злотих на місяць [20, арк. 327]. Кресляр Костянтин Ковальський отримував щомісячно близько 150 злотих та утримував дружину та двох дітей шкільного віку [21, арк. 11]. Кравчиня Францішка Слодковська заробляла 100 злотих на місяць для себе та своїх двох малолітніх дітей [21, арк. 84]. У тому ж році директор міської лікарні – Іреніуш Завідський отримував 500 злотих щомісячно [9, арк. 55]. Для довершення картини купівельної спроможності лучан наведемо ціни середини 1927 р. на товари першої необхідності. Кілограм житнього хліба коштував тоді від 63 до 68 грош, пшеничної муки – від 97 до 99 грош, свинини – майже один злот, 10 кг картоплі – від 90 грош до одного злота 10 грош, літр молока – 30–35 грош, одне яйце – 10–12 грош [14, арк. 2]. Для того аби дитина навчалась в гімназії доводилось платити від 20 до 40 злотих щомісячно [22, арк. 142]. Відмітимо, що персонал Луцького магістрату в 1930 р. мав таку заробітну плату: працівник канцелярії – близько 400 злотих на місяць, референт – 500, інженер – 700, бухгалтер – 600, машиністка – 300, візники та сторожі – до 200 [8, арк. 67]. Шкільний сторож заробляв до 100 злотих [16, арк. 70].

На загал, невисокий рівень доходів лучан та відносно дорожча вартість життя із іншими містами обумовлювалася слабо розвинутою економікою міста та погано розбудованою інфраструктурою. З природом населення, в Луцьку збільшувалась кількість безробітних. Станом на квітень 1926 р. їх налічувалось 372 особи [14, арк. 244], в 1931 р., у зв'язку із світовою економічною кризою, цей показник зріс до 3 770 осіб (з них 888 – люди розумової праці, та 2 882 – робітники) [28, s. 266]. До 1937 р. кількість безробітних зменшилась до 1 700 осіб [33, s. 3].

Особливості етносоціальних процесів в міжвоєнному Луцьку визначалися політикою державної влади та рівнем економічного розвитку міста.

Отже, приєднання Волині до складу Другої Речі Посполитої та надання Луцьку статусу воєводського центру, визначило особливості етносоціального розвитку міста на все міжвоєнне двадцятиліття. Основною ознакою цього періоду, окрім демографічного фактору та урбаністичних процесів, став вплив політичних чинників, метою яких була інтеграція Волині і Луцька, як її адміністративного

центру, в загальнопольській політичній, економічній та культурній простір. Наслідками такої політики стало: значне переселення до Луцька поляків з інших воєводств Другої Речі Посполитої; стимулювання владою еміграції єврейського населення; значне збільшення в органах влади та самоврядування, громадських та державних інституціях, закладах освіти поляків, при цьому, традиційно із тенденцією до зменшення, в торгівлі домінували євреї, українці натомість були зайняті в ремеслі та сільському господарстві; на загал, через повільні темпи економічного розвитку простежувався низький рівень життя більшості містян, Луцьк не став дієвим регіональним урбаністичним центром. За рівнем комфортності та вартості життя в окремі періоди він був одним із найдорожчих в міжвоєнній Польщі.

Деякі аспекти дослідження можуть стати темами для подальшого вивчення, серед них рівень життя лучан міжвоєнного періоду, етносоціальні конфлікти в Луцьку 1919–1939 рр.

Список використаних джерел

1. Волинське слово. – 1937. – №29.
2. Державний архів Волинської області. – Ф.34. – Оп.2. – Спр.608. – 4 арк.
3. Там само. – Ф.34. – Оп.2. – Спр.628. – 5 арк.
4. Там само. – Ф.36. – Оп.13а. – Спр.266. – 13 арк.
5. Там само. – Ф.36. – Оп.13а. – Спр.906. – 72 арк.
6. Там само. – Ф.38. – Оп.1. – Спр.428. – 26 арк.
7. Там само. – Ф.46. – Оп.1. – Спр.275. – 1 арк.
8. Там само. – Ф.46. – Оп.2. – Спр.392. – 110 арк.
9. Там само. – Ф.46. – Оп.6. – Спр.1110. – 117 арк.
10. Там само. – Ф.46. – Оп.9. – Спр.2714. – 79 арк.
11. Там само. – Ф.46. – Оп.9. – Спр.4887. – 12 арк.
12. Там само. – Ф.46. – Оп.9а. – Спр.55. – 63 арк.
13. Там само. – Ф.158. – Оп.1. – Спр.23. – 58 арк.
14. Там само. – Ф.158. – Оп.1. – Спр.248. – 459 арк.
15. Там само. – Ф.158. – Оп.1. – Спр.397. – 499 арк.
16. Там само. – Ф.158. – Оп.1. – Спр.437. – 33 арк.
17. Там само. – Ф.158. – Оп.1. – Спр.758. – 46 арк.
18. Там само. – Ф.158. – Оп.1. – Спр.845. – 52 арк.
19. Там само. – Ф.158. – Оп.5. – Спр.1620. – 39 арк.
20. Там само. – Ф.158. – Оп.5а. – Спр.38. – 460 арк.
21. Там само. – Ф.158. – Оп.5а. – Спр.60. – 93 арк.
22. Там само. – Ф.190. – Оп.1. – Спр.2. – 296 арк.
23. Гринчуцький В. І. Інвестиційна діяльність на Волині між двома світовими війнами: історико-економічний огляд (1919–1939 рр.): монографія / В. І. Гринчуцький, Т. Л. Никиток, О. В. Баула. – Луцьк: Вежа–Друк, 2014. – 224 с.
24. Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя: монографія / Ю. В. Крамар. – Луцьк: Вежа–Друк, 2015. – 404 с.
25. Кучерепа М. Етнодемографічні зміни у Волинському воєводстві 1921–1939 рр. // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки. – 2000. – №3. – С.97–106.
26. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года / Под ред. Н. Троицкого. – Харьков, 1904. – Т.8. Волинская губерния. – 282 с.
27. Шваб А. Національна політика II Речі Посполитої та еміграційні процеси на західноукраїнських землях / А. Шваб // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2008. – №17. – С.145–150.
28. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 R. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1938. – 361 s.
29. Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 r. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/applet?mimetype=image/x.djvu&sec=false&handler=djvu&content_url=/Content/14475/index.djvu
30. Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym / W. Mędrzecki. – Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2005. – 331 s.

31. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1926. – 244 s.

32. Wołyn. – 1937. – №37.

33. Wołyn. – 1937. – №50.

34. Wołyn. – 1939. – №2.

35. Ziemia Wołyńska. – 1932. – №43.

References

1. Voly'ns'ke slovo. – 1937. – №29.
2. Derzhavnyy arkhiv Volyn's'koy oblasti. – F.34. – Op.2. – Spr.608. – 4 ark.

3. Tam samo. – F.34. – Op.2. – Spr.628. – 5 ark.
4. Tam samo. – F.36. – Op.13a. – Spr.266. – 13 ark.
5. Tam samo. – F.36. – Op.13a. – Spr.906. – 72 ark.
6. Tam samo. – F.38. – Op.1. – Spr.428. – 26 ark.
7. Tam samo. – F.46. – Op.1. – Spr.275. – 1 ark.
8. Tam samo. – F.46. – Op.2. – Spr.392. – 110 ark.
9. Tam samo. – F.46. – Op.6. – Spr.1110. – 117 ark.
10. Tam samo. – F.46. – Op.9. – Spr.2714. – 79 ark.
11. Tam samo. – F.46. – Op.9. – Spr.4887. – 12 ark.
12. Tam samo. – F.46. – Op.9a. – Spr.55. – 63 ark.
13. Tam samo. – F.158. – Op.1. – Spr.23. – 58 ark.
14. Tam samo. – F.158. – Op.1. – Spr.248. – 459 ark.
15. Tam samo. – F.158. – Op.1. – Spr.397. – 499 ark.
16. Tam samo. – F.158. – Op.1. – Spr.437. – 33 ark.
17. Tam samo. – F.158. – Op.1. – Spr.758. – 46 ark.
18. Tam samo. – F.158. – Op.1. – Spr.845. – 52 ark.
19. Tam samo. – F.158. – Op.5. – Spr.1620. – 39 ark.
20. Tam samo. – F.158. – Op.5a. – Spr.38. – 460 ark.
21. Tam samo. – F.158. – Op.5a. – Spr.60. – 93 ark.
22. Tam samo. – F.190. – Op.1. – Spr.2. – 296 ark.

23. Hrynychuts'kyy V. I. Investytsiyna diyal'nist' na Volyni mizh dvoma svitovymy viynamy: istoryko-ekonomichnyy ohlyad (1919–1939 rr.): monohrafiya / V. I. Hrynychuts'kyy, T. L. Nyktyuk, O. V. Baula. – Luts'k: Vezha–Druk, 2014. – 224 s.

24. Kramar Yu. V. Zakhidna Volyn' 1921–1939 rr.: natsional'no-kul'turne ta relihiyne zhyttia: monohrafiya / Yu. V. Kramar. – Luts'k: Vezha–Druk, 2015. – 404 s.

25. Kucherepa M. Etnodemografichni zminy u Volyn's'komu voyevodstvi 1921–1939 rr. / M. Kucherepa // Naukovyy visnyk VDU imeni Lesi Ukrayinky. Seriya: Istorychni nauky. – 2000. – №3. – S.97–106.

26. Pervaja vseobshhaja perepis' naselenija Rossijskoj imperii 1897 goda / Pod red. N. Troickogo. – Har'kov, 1904. – T.8. Volynskaja gubernija. – 282 s.

27. Shvab A. Natsional'na polityka II Rechi Pospolytoyi ta emihratsiyni protsesy na zakhidnoukrayyn's'kykh zemlyakh / A. Shvab // Ukrayina:kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist'. – 2008. – №17. – S.145–150.

28. Drugi powszechny spis ludnosci z dn. 9. XII 1931 R. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1938. – 361 s.

29. Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 r. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/applet?mimetype=image/x.djvu&sec=false&handler=djvu&content_url=/Content/14475/index.djvu

30. Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym / W. Mędrzecki. – Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2005. – 331 s.

31. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1926. – 244 s.

32. Wołyn. – 1937. – №37.

33. Wołyn. – 1937. – №50.

34. Wołyn. – 1939. – №2.

35. Ziemia Wołyńska. – 1932. – №43.

Maleonchuk G. O., a postgraduate student, Lesya Ukrainka Eastern European National University (Ukraine, Lutsk), maleonchuk@i.ua

Ethnosocial and demographic processes in Lutsk in 1919–1939

The purpose of this research is to elucidate the ethnosocial and demographic processes which took place in Lutsk in 1919–1939. In preparation of this article the following methods were used: analysis and synthesis, historical comparison, historical-systematic, historical-genetic.

The main conclusions: in the interwar period Lutsk had the largest natality in comparison with other voivodship centers of the eastern lands of Second Polish

Republic; most inhabitants were Jewish, however the rapid growth of Polish population was traced due to government policy; there was a strong relationship between ethnic groups of Lutsk and their professional activities, the Poles occupied most positions in government, the Jews – in trade, the Ukrainians – in craftsmanship and agriculture; the slow paces of social and economic transformations were complicated by the rapid demographic growth of urban population, which was the result of unemployment and low living standards.

Keywords: Lutsk, population, ethnic structure of the population, ethnosocial processes, demographic processes.

Малеончук Г. А., аспірантка, *Восточноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки (Україна, Луцьк)*, maleonchuk@i.ua

Этносоциальные и демографические процессы в Луцке в 1919–1939 гг.

Целью данного исследования является освещение этносоциальных и демографических процессов, которые происходили в Луцке в 1919–1939 гг. При подготовке статьи были использованы следующие методы: анализа и синтеза, историко-сравнения, историко-системный и историко-генетический.

Основные выводы: Луцк в межвоенный период был городом с наибольшим приростом населения в сравнении с другими воєводскими центрами восточных земель Второй Речи Посполитой; большинство жителей города были евреями, однако наблюдался рост количества польского населения, чему способствовала правительственная политика; существовала взаимосвязь между этническими группами жителей Луцка и их профессиональной деятельностью, поскольку поляки занимали большинство должностей в органах управления, евреи – активно вели дела торговли, украинцы – представляли ремесло и сельское хозяйство; медленные темпы социально-экономических преобразований усложнялись быстрым демографическим приростом городского населения, следствием чего была безработица и низкий уровень жизни.

Ключевые слова: Луцк, население, этнический состав населения, этносоциальные процессы, демографические процессы.

* * *

УДК 94(477.73):341.34

Калкутіна Н. В.,
здобувач кафедри історії України, Миколаївський
національний університет ім. В. О. Сухомлинського
(Україна, Миколаїв), frau_kalkutina@mail.ua

АГЕНТУРНО–ОПЕРАТИВНА РОБОТА В ТАБОРАХ НКВС (МВС) ДЛЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ (НА ПРИКЛАДІ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ)

Мета даної публікації – на основі документів регіональних відомчих архівів проаналізувати агентурно-оперативне обслуговування в таборах Південної України, покладене в основу взаємодій з ідеологічно ворожим контингентом.

В статті досліджується діяльність оперативно-чекістських відділів в таборах НКВС (МВС), дислокованих в Південній Україні; розглядаються методи оперативної роботи; вказується на проблеми оперативної розробки спецконтингенту.

З'ясовано, що саме агентурно-оперативна робота дозволила виявляти військових злочинців, ворожу агентуру, співробітників каральних, розвідувальних та контррозвідувальних служб противника, а також викривати саботажників, шкідників та інших ворожих до СРСР елементів.

При написанні статті використано історико-генетичний, хронологічний, порівняльний, метод аналізу та синтезу.

Ключові слова: табір НКВС, військовополонені, оперативно-чекістський відділ, агентурно-оперативна робота, справа-формуляр.

Величезний контингент військовополонених став для радянських спецслужб добрим підґрунтям для розгортання політико-ідеологічної роботи. Політична агітація та пропаганда лягли в основу навернення іноземних бранців до ідей антифашизму та комунізму. Культурно-масовою та агентурно-оперативною роботою військовополонені охоплювалися вже з таборів-розподільників і діяльність ця не припинялася аж до репатріації бранців.

До проблеми функціонування оперативно-чекістських відділів в таборах НКВС зверталися в своїх працях такі дослідники як А. Чайковський [1], С. Чайковський [2], В. Левікін [3], О. Потильчак [4]. Проте й до сьогодні агентурно-оперативна діяльність серед військовополонених не стали предметом спеціального